

RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI STUDII EUROPENE

TRADUCEREA – COMPONENTĂ DE BAZĂ A DIALOGULUI INTERCULTURAL

Prof. univ. dr. Constantin FROSIN
Universitatea " Danubius", din Galați

Titlul acestui eseu ne-a fost inspirat, întâi de toate, de articolul Teodorei FÎNTÎNARU din excelenta revistă *LECTOR* a Bibliotecii Județene Vrancea <Duiliu Zamfirescu> nr. 6/2005, dar și de o scrisoare a lui **Jean DUTOURD**, membru al Academiei Franceze, care, după ce a primit *SONETELE* lui MIHAI EMINESCU în traducerea noastră, ne-a transmis următorul mesaj: <Prin traducerea *Sonetelor* lui EMINESCU în limba franceză, ați făcut un frumos dar/cadou literaturii franceze>.

Vom evita, pe cât posibil, tonul doctoral, ca și acea abordare *ex cathedra* care, de obicei, are darul de a trezi cititorului o senzație de nesiguranță, de disconfort, ba chiar să-l determine la non lectura respectivului material/articol, oricât ar fi el de respectabil... În prelungirea acestei aserțiuni, pentru a înviora atmosfera, vom relua ideea traducerii ca dar făcut dialogului intercultural, altfel spus, culturii și spiritualității europene. Iată ce spune traducătorul **Marc Porcu**: „*Să nu uităm de aspectul social și cultural al traducerii poetice. Social, căci valoarea de piață scăzută a poeziei, face dificilă publicarea ei, trebuie deci ca poeții, reviste și asociații să accepte să depună eforturi într-un spirit militant. Cultural, căci poemul este un obiect de comunicare și, pentru a răspunde deplin acestei finalități, frontierele lingvistice trebuie să fie depășite*”¹.

Așadar, Traducerea ca dar... Ca însă, și asta tot o conjuncție adversativă. Trădare, trădare, zic vajnicii apărători ai românității absolute a marilor scriitori români, pe care, oricât i-ar iubi, nu suportă să-i vadă redați universalității (desigur, în traducerea altora... nu a lor... tttt!), dar să știm și noi! Decât așa dar, mai bine lipsă, dragi colegi anti-traducători și anti-traduceri... Iată ce vă transmite **Marina Tsvetaeva**, traducătoarea lui Pușkin: „*Ni se tot spune că Pușkin este intraductibil. Dar cum poate fi intraductibil un poet care deja a tradus, transpus în limba sa (limba oricărui dintre noi) tot ceea ce este, nu a fost niciodată tradus și ceea ce este înefabil ? Doar că cel care trebuie să-l traducă pe acest traducător, trebuie să fie un poet ! Astfel, orice poezie fiind opera unui om, a unei limbi, echivalentul acestora trebuie să poată fi găsit într-o altă limbă omenească. Și de către cineva care știe să vorbească limba poezilor !*”² Să se fi înșelat oare **Jean DUTOURD**, Nemuritorul Academiei Franceze, când considera traducerea noastră din EMINESCU (e vorba de *SONETE*³) drept un frumos cadou făcut literaturii franceze ?! Cine are curajul să-l contrazică oare, dar cu (ce) argumente...?!

Ce înseamnă a traduce, pentru un traducător de talia lui **Paul FOURNEL**: „*A nu scrie pe de rost ori fără rost, înseamnă a traduce. A scrie, înseamnă să faci la fiecare rând efortul de a traduce, efortul spre cealaltă limbă care poate să nu fie aceeași, și pe care deja eu o lucrez pentru a o face să sune discret altfel. A scrie, înseamnă a traduce din vârful degetelor pentru a lăsa limba și lumea schimbate cu un mic ecart ce va trebui, la rândul-i, să fie tradus. Acest spațiu prețios de traducere de la limbă la limbă este însuși spațiul literaturii. În acest spațiu, a traduce, înseamnă a merge înainte în limbă (în profunzimea limbii), înseamnă a merge pe lângă ea, a te întoarce înapoi, înseamnă a exercita forțele contradictorii ale traducerii.*”⁴

¹ Revista *PerTerre VerBal* no. 23, sept. 1997, p. 88.

² rev. cit., p. 31.

³ Mihai Eminescu, *Sonete/Sonnets*, Bucurest, Ed. Eminescu, 2000, trad. en français par C Frosin.

⁴ rev. cit., p. 54.

Din această perspectivă, traducerea este *un don de soi* – un act/gest de dăruire de sine, de abnegație, de sacrificiu dacă vreți – ce altceva înseamnă să-ți pierzi liniștea, somnul până în clipa în care vei reuși să traduci cum trebuie un vers dintr-un mare Poet român, stând uneori 18 – 20 ore din 24 pironit în scaun sau nopțile cu ochii în tavan, căutând ideea salvatoare, fărâma de geniu cu care poți echivala geniul marelui Poet într-o limbă modernă. Sau ferfenițând dicționarele pe care ai dat o avere, în căutarea soluției optime, sfidând problemele puse ochiului de ecranul monitoarelor de calculator, atunci când trebuie consultate – cuvânt cu cuvânt – și marile dicționare de limbă de pe Internet. Un dar neprețuit, plătit uneori cu un preț prea mare, pe care infinit de puțini semeni știu să-l aprecieze, iar instituțiile statului, practic niciodată! Se mai poate vorbi de apostolat, de mucenicie, chiar de mecenat, dintr-un anume punct de vedere. Oricum, parafrazându-l pe **Ungaretti**, putem afirma – cel puțin în ceea ce ne privește: *M'illumino d'immenso!*, mai pre românește – imensitatea efortului meu mă iluminează, îmi aduce Lumina... mă smulge din ghearele Întunericului... mă scapă de bezna din capul celor care pretind că traducerea este ori imposibilă, ori un act de trădare...

Cui servește oare că-l iubim în tăcerea tainei pe EMINESCU, atâta vreme cât el nu este nici cunoscut, nici recunoscut ca un Enorm, deci Iluminat Poet al Lum(-in-)ii, ca Punct de Iradiere a Inteligenței Cosmice, materializată în perfecțiunea de cristal a versului său... emanație a Luminii?! De ce să nu încercăm măcar să-l facem cunoscut, din aproape în aproape chiar și recunoscut, pe el și pe ceilalți mari poeți și scriitori români?! De ce oare împingem la extrem povestea drobului de sare – da' dacă n-o să-l traducem bine, corect? Mai bine nu-l traducem deloc... Nu este oare un act de mai mare trădare, să-l ascundem de ochii lumii, a-l tăinuși ca pe ceva furat altora? De ce să nu-l restituim cu demnitate națională și spirituală Patrimoniului Universal, din care el s-a scoborât, nimbând de razele Luceafărului, întru românitare?!

De ce se uită oare că istoria Traducerii este totuna cu istoria culturii și cu societatea însăși, asumându-și roluri uneori primordiale în soluționarea marilor crize traversate de omenire?! Ar fi interesant, nu-i așa, de definit raportul dintre Traducere și evoluția limbilor naționale, între Traducere și dezvoltarea, chiar înflorirea Culturilor, între Traducere și difuzarea Ideilor, chiar dintre Autor și Traducător, culminând cu auto-traducerea. Se uită – cu câtă naivitate...! – că Traducerea este, întâi de toate, un proces comunicativ... A refuza traducerea – ca gest, act reparator, recuperator înseamnă refuzul comunicării, închiderea în izolare, răpirea locului convenit capodoperelor culturii și literaturii române de către cei care, dintr-o comoditate greu de înțeles, refuză jugul unui efort dificil, poate prea dificil uneori, preferând să nu întreprindă nimic, din teama de a nu greși...

În ciuda preponderenței, din perspectivă diacronică, a traducerii literare și poetice, nu trebuie neglijat nici aspectul, mai puțin studiat și nu mai puțin important, al traducerii operelor științifice. Aici dau buzna problemele aferente sferei semnificativității și sferei filologic-interpretative; totuși, ar fi o gravă eroare să trecem sub tăcere implicațiile lingvistice și formale, ca și inter-relațiile dintre diversele ramuri ale cunoașterii, ceea ce influențează direct nivelul sistemelor de comunicare și al organizării lor. Umanismul și Renașterea europeană sunt o ilustrare perfectă și... ilustră în același timp: de la traducerile în latină ale operelor grecești, prin intermediul uneori al traducerilor arabe, la traducerile din limbile considerate ca vulgare (din punct de vedere pur filologic, desigur!).

Însăși nașterea științei moderne datorează enorm operei traducătorilor și umaniștilor, care au ales să devină traducători, pur și simplu pentru că au înțeles că, la baza cunoașterii lor și pentru propriul lor progres, era nevoie de reconstituirea precisă, de înțelegerea și traducerea textelor științifice ale clasicismului. Câteva nume doar: umanistul și astronomul Peurbach, profesor la Viena de latină și astronomie, și cel al discipolului său Regiomontanus, și Ermolao Barbaro, în ceea ce privește științele naturale.

Consecințele imediate ale apariției și evoluției traducerii – de fapt, s-a spus că gândirea însăși nu este altceva decât un act de traducere, deoarece gândim în echivalențe, nuanțând și stilizând – s-au concretizat în raporturile dintre exercițiul mai mult sau mai puțin doct și creativ al traducerii și evoluția, implicit transformarea limbilor naționale, între traducere și studiul științific al limbajului, între traducere și didactica limbilor, dar și între traducere și evoluția gustului; între Traducere și producția literară. Dar să-i dăm cuvântul lui **Alain Keruroze**, cel care a prefațat numărul dedicat traducerii al revistei *ParTerre Verbal* nr. 23: „A traduce, înseamnă a înțelege, a-l asculta pe Celălalt și a transmite. Dar și a interpreta, în sens muzical, a interpreta partitura cu propria-i sensibilitate, cu intuiția de asemenea, a căuta în sine calea cea mai bună de urmat printre cuvinte. (...) A traduce

poezie, înseamnă a accepta să scotocești în tine însuși, să pleci în căutarea cuvintelor ascunse, redutabile. Înseamnă să te angajezi pe un drum îngust și periculos, de unde nu întotdeauna vei ieși teafăr și nevătămat. Înseamnă să pleci. Să pleci în căutarea Celuilalt (și a sa proprie, dar se va fi înțeles, sper, că e același lucru). O sensibilitate de-a bușilea/pe pipăite, în căutarea unei alte sensibilități exprimate. A traduce, înseamnă a spune, pentru celălalt. Este posibil ? (...) Sarcina nu este ușoară. Cei care fac acest lucru, sunt adevărați artiști din umbră, prea adesea ignorați !”¹

Traducerea este un domeniu care oscilează între știință și artă, singurul care, probabil, știe să profite de toate recente achiziții și descoperiri ale sferei culturii și civilizației, căci este suma valorilor lingvisticii, a stilisticii, semanticii, etnografiei, științei literaturii, fagocitându-le pe toate - întru binele tuturor!

Din punctul de vedere al traducătorului, se poate spune, printr-un nevinovat joc de cuvinte, că traducerea este energofagă, căci traducătorul trebuie să se pună - fără încetare - la curent cu toate noutățile din domeniile citate, dar și pentru că cere/impune o mare energie intelectuală, sentimentalo-emoțională, dar mai ales fizică (am mai spus-o).

Din aceeași revistă, vom cita în continuare din *Postfața* lui **Jean-Michel BONGIRAUD**: „ Traducerea este dragoste, cunoaștere a limbii, o lumină ce strălucește în întuneric, ba chiar o iluzie. Ea nu este o reproducere, ci o recreare și pe care nimeni nu este mai capabil să o execute (e vorba de traducerea de poezie, N. N.) decât un poet. O adevărată traducere nu se poate obține fără o abordare senzorială a limbii și fără o cunoaștere a autorului de tradus. Indispensabil este (...) să efectuezi voiajul traducerii înlăuntrul sinelui”².

Deși recursul la preciziunea lexicală scoate în evidență diferențele dintre limbile ce fac obiectul Traducerii, nu este mai puțin adevărat că o bună traducere trebuie să se poată substitui, cât se poate de demn, textului original, ceea ce implică reunirea artei traducerii și a statutului artei operei literare, cu talentul traducătorului. Fără a mai vorbi de traducerea liberă, pe care doar traducătorii înveterați și-o pot permite, singura care *se poate măsura* cu textul original, inovând adesea sau, uneori, ameliorând-o!

Încă din 1812, în studiul său: *Despre Traducere*, **Marie-Claude Frédéric Vaultier**³ consideră că utilitatea traducerii rezidă, înainte de toate, în îmbogățirea limbii țintă, deoarece *frecventarea unei alte limbi favorizează cunoașterea noilor idei*.

Profesor de latină la Sorbona, **Henry Patin** admite, în 1829, că traducerea, în ciuda necesarei sale imperfecțiuni, este nu doar posibilă, dar și de o mare utilitate celor care nu se pot bucura de textele originale și admite ideea că acest efort este adesea subevaluat. Tot el ne spune că o bună traducere reunește fidelitatea față de text cu eleganța formală, care trebuie să se situeze în cultura lingvistică a limbii țintă, respectându-i, în același timp, armonia.

În 1830, **Anne Bignan** – traducătoare a *Iliadei* și *Odiseei* în franceză, consideră că traducerea trebuie să reproducă, în același timp, spiritul și litera modelului, fără a separa în nici un fel gândul de formă. Traducătorul trebuie să se identifice cu autorul, studiindu-i stilul și gândirea, pe care trebuie să le urmeze îndeaproape în limba țintă.

Doamna de Staël, care și-a adus o mare contribuție la reînnoirea culturii franceze, crede că traducerile sunt utile atât din cauza imposibilității de a cunoaște toate limbile, dar și ca antidot și obstacol în calea sărăcirii literaturilor naționale.

Traducător al lui Shakespeare, poetul și dramaturgul **Alfred de Vigny** apreciază activitatea de traducere, atât de necesară reînnoirii și progresului literaturii franceze, situându-se pe poziția inflexibilă a celor care cer/impun traducerea versurilor în versuri! În plus, el insistă asupra faptului că traducătorul trebuie să știe să interpreteze textul de bază, oferindu-ne, dacă vreți, propria sa literatură!

În ce ne privește, traducerea este o rescriere a operei supuse actului traducerii, din perspectiva și cu mijloacele literare proprii și specifice traducătorului. Desigur, s-a mai spus înaintea noastră, ar fi ideal ca traducătorul să fie dublat de un scriitor în limba țintă, să aibă o formație filologică minimală, să fi scris deja literatură și să fi publicat în limba în care traduce!

---

¹ rev. cit., p. 2.

² rev. cit., p. 95.

³ Vaultier, Marie-Claude-François (1812). *De la traduction*. Paris, Académie impériale ancienne et moderne.

Chateaubriand recunoaște că profesia de traducător este una ingrată, din cauza dificultății obiective constând în a exprima idei și sentimente într-o limbă material diferită de cea în care ele au fost exprimate inițial. El admite și necesitatea interpretării, a alegerii unui semnificat determinat dintre altele la fel de posibile, fără – totuși – a pierde din vedere cunoașterea gândirii autorului, a cărui coerență este obligat să o respecte.

Gérard de Nerval face parte dintre acei scriitori pentru care reînnoirea, reîmprospătarea literaturii franceze trec prin activitatea de traducere, chiar depind de ea! El consideră că traducătorul, deși colaborează fără încetare cu autorul operei respective, recrează mai degrabă decât traduce.

Un loc aparte ocupă, printre traducători, **Charles Baudelaire**, traducătorul original al lui Edgar Allan Poe și a lui Thomas Hood. Fără a trăda defel operele de bază, autorul *Florilor răului* își ia o mare libertate, chiar distanță față de acelea, operând o adevărată elaborare formală, ceea ce îi permite să îmbogățească stilul, astfel că textul în limba țintă este mai expresiv decât cel original, adaptându-l, astfel, la con-genialitatea specifică a culturii franceze și europene.

Vom încheia acest excurs cu o apreciere a lui **Léon Robel**, din studiul său *Pentru o teorie a traducerii poetice*, publicată în *Caietele Internaționale ale Simbolismului*, din 1973: **Un text nu poate exista fără traducere; sau, altfel spus, un text care nu poate fi tradus, nu are niciun sens; altfel spus, iarăși, Traducerea este cea care spune sensul textului.** Existența unei culturi, a spiritualității în general, este o neîncetată traducere de sine. Pe de altă parte, traducerea este dovada vie a faptului că nu suntem oamenii unei singure literaturi, cu atât mai puțin a unei singure culturi, ci suntem o parte dintr-un tot, un element de diversitate în marea unitate a lumii.

De la interculturalitate la pluralismul culturilor, de la ștergerea, printr-o anormală uniformizare, la punerea în evidență a diferenței necesare, de la stricta specializare la transdisciplinaritate, nu este decât un pas, dar de acest pas depinde realizarea mării ambiții a omenirii, cel puțin cea a Europei, de a se constitui într-o mare familie europeană unită, grație coexistenței pașnice – rod al culturii – într-o mare Casă a Europei!

Darul scriiturii se regăsește în cel al traducerii, Traducerea devenind ea însăși parte integrantă a procesului de creație. Altfel spus, apropiindu-se de celălalt pentru a face din diferență o cale spre același, poetul începe să *asculte* straniețea limbii care face posibilă tăcerea originală – cea de dinaintea cuvântului sau, preferabil poate, cea din care s-a născut cuvântul...

A traduce, înseamnă a regăsi în străfundul propriului sine același cuvânt – uitat, diferit, inaccesibil. Înseamnă să înfrunți aceeași enigmă, spune **Alain SUIED**, a propos de stupida alegație conform căreia *Traduttore traditore...*

Doar poezii sunt calificați pentru a întreprinde traducerea de poezie (așa cum doar prozatorii sunt calificați pentru traducerea de proză, sau chimiștii pentru traduceri de texte din acest domeniu!). Dacă poezia ar fi intraductibilă, ea ar fi, întâi de toate, ilizibilă! Lectura este transpunere: cuvintele poemului se regăsesc într-un mediu diferit de cel care le-a dat naștere.

În loc de formule infailibile, de rețete sigure – care nu există! – preferăm să cităm, în continuare, din câțiva mari specialiști ai traducerii sau din marii scriitori care au cochetat cu traducerea: (Turnul) *Babel nu a căzut, ori poate trăim printre ruinele sale. (...) fiecare cuvânt deține, în limba sa proprie, o înfinitate de rezonanțe, un peisaj de imagini, de sunete – și alte vocabule încărcate de un patos sau de un imaginar îndepărtat de al nostru. Și totuși, rămâne importantă apropierea de intenția poetului, fără a te mulțumi cu o traducere plată și literală, rămânând, însă, în ascultarea ecourilor produse de mesajul simbolic al poemului.*

(...) alegerile mele de traducător: să respecti originalitatea și solitudinea acestor poeți și să-mi marchez simțirea cu o istorie a limbii trăită prin ei.

*A traduce cuvântul celuilalt, înseamnă să ai acces, pentru o clipă, la misterul și mizeria mărturiei poetice. Traducerea este un imposibil, însă doar acea imposibilitate deschide accesul la realitatea schimbului, la strigătul spiritual al poemului, ne spune – cât de convingător – **Alain SUIED**¹.*

Pentru **Fabio SCOTTO**: *A traduce înseamnă să-ți croiești drum printre acele parcursuri infinite ale spusului, ale non-spusului. (...) Să retrăiești nașterea poemului, să primești scânteia inițială, bucuria ei, strigătul ei de doliu, înseamnă să revii pe urmele poetului, să fii poet (tu însuși)*

¹ in rev. *Grai*, nr. 4/2003, dedicata Traducerii, coordonata de C Frosin

făcând acest lucru. *Parcurs invers și spre înainte, parcurs posibil doar pentru poeți, cântecul unui dublu, voce unică și cale în același timp*¹.

Cinta MONTAGUT consideră că *a traduce, înseamnă să retrăiești, să reinventezi, să reevoci sau, pur și simplu, să te privești într-o altă oglindă, concavă sau convexă, care ne trimite o altă imagine, la fel de adevărată ca cea care ne fusese trimisă o dată de primitiva oglindă a limbii noastre*².

Toate aceste considerații vorbesc cu prisosință despre existența unei Arte a Traducerii dincolo de diversele tehnici de traducere, și, cum Arta este un dar făcut Omului de către Om, înseamnă că și traducerea este un dar! Acești autori de rangul 2 (pe care un CIORAN – și nu numai el! - îi consideră superiori scriitorilor) permit amatorilor de cărți să parcurgă continentele fără a trebui să se preocupe de învățarea tuturor limbilor. Ei, traducătorii au fost dintotdeauna precursorii marilor progrese ale umanității. Traducerea literară a șters mai bine ca orice altceva granițele, mai bine chiar și decât legislațiile, deoarece cititorul mediu poate găsi la librarul său poeme și romane din întreaga lume.

Vom încheia cu un citat din celebrul **Paul VAN MELLE**: *Traducerea, văzută din acest unghi, este definitiv pentru mine una din Artele Frumoase, iar traducerile reușite sunt demne să figureze alături de modelele lor în bibliografia autorilor respectivi. Aproape în același grad ca propriile lor opere!*

Despre noi și activitatea noastră de Traducător, același Critic literar și Director de revistă (e vorba de **INEDIT NOUVEAU**, Belgia), spune: *Două cazuri și mai edificatoare, căci par să nu se cunoască, deși locuiesc în aceeași țară (în curând europeană), dar unul la Est, celălalt la Vest: traducătorii români Manolița Dragomir-Filimonescu, care a publicat de curând o antologie din poezia poetului francez Michel Bénard, și Constantin FROSIN, care traduce fără încetare clasicii din țara sa, ca și pe contemporani, și publică, de asemeni, studii despre traducere sau despre poezie*³.

Bibliografie:

1. Berman, Antoine, *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*, Gallimard, 1984;
2. Cordonnier, Jean-Louis, *Traduction et culture*, Hatier-Didier, 1995;
3. Delisle, Jean, *La Traduction raisonnée*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, 1993;
4. Frosin, Constantin, *La Traduction entre Mythe et Réalité*, Le Brontosauire, Les Granges-le-Roi, 2003;
5. Ladmiral, Jean-René, *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Payot, 1979;
6. Meschonnic, Henri, *Pour la poétique II: Epistémologie de l'écriture, poétique de la traduction*, Gallimard, 1973;
7. Mounin, Georges, *Les problèmes théoriques de la traduction*, Gallimard, 1963;
8. Ricoeur, Paul, *Sur la traduction*, Bayard, 2004;
9. Steiner, George, tr. Lucienne Lotringer, *Après Babel: Une poétique du dire et de la traduction*, Albin Michel, 1978.

---

¹ *Idem.*

² *Ibidem.*

³ *Idem.*